

ארכיון סינמטוגרפי

טוביאס אברכט-הרטמן*

בהשוואה לרשתות חברתיות כגון יוטיוב (YouTube) וטיקטוק (TikTok) הפך הקולנוע בשנים האחרונות למדיום "ישן". עם זאת, ובייחוד לנוכח הופעתן של אפשרויות שימור, אחסון והנגשה של המורשת הקולנועית של המאה ה-20, יש עניין גובר בתהליכי ארכוב סרטים במגוון פורמטים וסוגות. אונסקו (UNESCO)¹ סיווגה סרטים מסוימים כ"מורשת תרבותית", פסטיבלי קולנוע אוצרים סרטים "יתומים", גנזכים דיגיטליים אוספים סרטים "ארעיים"², אוניברסיטאות מציעות קורסים בתרבות הקולנוע ובמורשת קולנועית, ארכיונים לאומיים מגלים את "אוצרותיהם" ומנגישים אותם כנכסים דיגיטליים בפורטלים לצפייה ישירה, וממשלות מגבשות אסטרטגיות לשימור תרבויות קולנוע לאומיות. יוזמות אלה ואחרות מגיבות לרעיון "המפנה הדיגיטלי"³, שהשפיע על הפקת סרטים ועל צריכתם ושהעלה לדיון את סוגיית "עתידו של הקולנוע" (וכאן נשים בצד את האתגרים הנוספים של מגפת הקורונה על הקולנוע ועל אופני הצפייה המסורתית בו).

ארכיוני סרטים התקיימו כמובן לפני הדיגיטציה והצפייה הישירה. אולם אתרים מוזרים אלה לאחסון חפצים חומריים (סלילים וקופסאות פילם) שהפוטנציאל הטמון בהם ניתן למימוש רק בהקרנה מול קהל (מחוץ למחסני הארכיון), אוכלסו רק על ידי משוגעים לדבר (חוקרי היסטוריה קולנועית שבאותה עת לא עמדו לרשותם אפשרויות

* ד"ר טוביאס אברכט-הרטמן הוא מרצה בכיר ללימודי קולנוע במחלקה לתקשורת ועיתונאות באוניברסיטה העברית ומשמש בה גם כמרצה לתרבות והיסטוריה גרמנית במרכז ללימודים גרמניים ואוסטריים. ד"ר אברכט-הרטמן הוא מייסדי הפרויקט המחקרי הבין-לאומי "היסטוריה ויזואלית של השואה: חשיבה מחודשת על אוצרות בעידן הדיגיטלי" (Visual History of the Holocaust: Rethinking) (Curation in the Digital Age), [שניתן לקרוא על אודותיו בגיליון זה](#). מאנגלית: אסף טל.

¹ אונסקו – ארגון החינוך, המדע והתרבות של האומות המאוחדות, האמון בין היתר על הכרה במורשת תרבותית עולמית.
² המונח סרטים "ארעיים" (Ephemeral Films) מתייחס לסרטים שנוצרו למטרות חינוכיות, מקצועיות, פרסומיות ואף אישיות ושנסייבות יצירתם תלויות בזמן. למשל, דוח מוסרט שהופק בידי סוכנות ממשלתית ותיעד את פעילותה, או סרט המנציח טיול משפחתי. בשנים האחרונות ישנה הכרה גוברת בחשיבותם של סרטים אלה כמקורות היסטוריים.

³ Giovanna Fossati, *From Grain to Pixel: The Archival Life of Film in Transition* (Amsterdam University Press, 2018); Jordan Schonig, *Cinema's Motion Forms: Film Theory, the Digital Turn, and the Possibilities of Cinematic Movement* (The University of Chicago, ProQuest Dissertations Publishing, 2017).

צפייה במכשירים אישיים כגון נגני וידאו ודי.וי.די, מקלטי טלוויזיה, מחשבים וטלפונים ניידים), וכן על ידי יוצרי סרטים תיעודיים (ליתר דיוק, אספני סרטים או סרטים ארכיוניים) שחיפשו קטעים מסרטים ישנים לשימוש מחודש (וניכוס) בסרטים חדשים.

בעשותם כך הדגימו חוקרים וקולנוענים את טבעם הארכיוני של סרטים – אשר ביכולתם לתעד רגע מסוים בזמן, לשמר את מראהו לעתיד בלתי ידוע. באותו אופן שניתן לראות בפלטפורמות של רשתות חברתיות ארכיונים "פראיים", כך יצירות קולנוע ווידאו הן מדיום לאחסון העבר ולהפחת חיים בו.

על רקע זה, מפתיע לגלות כי מחשבות על ארכוב סרטים ועל קולנוע כארכיון זכו לביטוי כבר בשלבים המוקדמים של ההיסטוריה של הקולנוע. שנים ספורות בלבד לאחר לידתו של הקולנוע פיתח הקולנוען, המסריט והמפיק הפולני-צרפתי בולסלב מטושבסקי את רעיונו לייסד ארכיון סינמטוגרפי.

הצעתו התאפיינה בהתלהבות שקשה להבינה בעידן של חדשות כוזב (Fake News) ומניפולציות דיגיטליות. למטושבסקי הייתה תפיסה נאיבית כמעט של סרט כמסמך אותנטי, שמרבית החוקרים שוללים כיום. עם זאת חזונו מעיד על הבנת הפוטנציאל של סרטים, החורג מההתמקדות הרווחת באפקטים, במפגן החזותי ובבידור. בשעה שעבור מרבית בני תקופתו, המאפיין המובהק של המדיום הקולנועי היה דווקא עכשוויותו – חיוניותו והריאליות שלו (לרוב, כמובן, כביטוי לטכניקה של המדיום) – כתיבתו של מטושבסקי הציגה את הקולנוע כמדיום הנטוע בעבר; זאת באמצעות סקירה של הפוטנציאל ההיסטוריוגרפי של הקולנוע ברטרופסקטיבה עתידית. בעתיד לבוא, הקולנוע יוכל ללמד את הקהל גם על עבר שלפנים היה הווה, שהוסרט במצלמה. פוטנציאל היסטוריוגרפי וחינוכי זה יוכל להתגלות רק אם סרטים ייאספו וישומרו בארכיון. הארכיון הסינמטוגרפי לעתיד יתרום להבנה טובה יותר של העבר – בייחוד של אותם הרגעים שעיצבו את מהלך ההיסטוריה – ואף יציע אפשרויות לסקירה ולכתיבה מחדש של ההיסטוריה לאור טבעו ה"אובייקטיבי" של הדימוי הקולנועי.

אומנם אפשר לחלוק על אמונתו של מטושבסקי באופיו הריאליסטי והמגלה של הקולנוע (אמונה שהיו שותפים לה, במידה כזו או אחרת, תיאורטיקנים של הקולנוע כזיגפריד קרקאוואר ואנדרה באזאן); אך תפיסת הפוטנציאל הצופה לעתיד, כחלק מארכיון עתידי, נעשתה אינסטרומנטלית בכתיבת ההיסטוריה של משטרים דיקטטוריים – הן של

זוועות, הן של תרבות היומיום – במאה ה-20 הארוכה. עלינו להעלות ביזכרוננו את הניסיונות של הנאצים לשמר חומר גלם מצולם, למשל מגטו ורשה, לשימוש עתידי בסרטים אנטישמיים;⁴ את האופנים שבהם בעלות הברית השתמשו בסרטים כדי לתעד ולהנציח את התנאים ששררו במחנות הריכוז המשוחררים כראיות עתידיות;⁵ או את תומאס הייזה, שהבריה סרטים שסיפקו תיעוד חיוני של חיי היומיום בגרמניה המזרחית ושל שירות הביטחון (השטאזי) מארכיון הסרטים הלאומי.⁶ מטושבסקי אף צפה את הפוטנציאל הטמון בסרטים לתיעוד חיים אישיים ותרבות. נדמה שמוכיחים את צדקתו אוספי סרטים פרטיים עצומים בהיקפם שמתגלים ומוגשים כיום – כגון בפרויקט "תיבת הזיכרון הפתוחה" (Open Memory Box), (אנטי-)ארכיון המספק גישה לסרטים פרטיים מגרמניה המזרחית.⁷

האם ניתן לראות אפוא במטושבסקי את "אביהם" של ארכיוני הסרטים? לכל הפחות ניתן לראותו כשוחר קולנוע שבשלב מוקדם קידם את הפוטנציאל ההיסטוריוגרפי הטמון בסרטים ובמדיום הקולנועי. עם זאת בחיבורו הוא נוגע גם במה שתואר על ידי זיגפריד קרקאואר כנתיב אחד מני רבים לעתידה של ההיסטוריה, כזה שלא פסעו בו רבים.⁸ בכך הכוונה היא לעקבות הניתנים לפענוח רק בדיעבד ובמבט לאחור, כפי שהציע מטושבסקי. רבות מהצעותיו השימושיות לא זכו למימוש משהוקמו ראשוני הארכיונים לסרטים. לעיתים הם לוקטו בדומה לחפצי ארכיון אחרים, ולעיתים מסיבות כלכליות בלבד. כך אבד לבלי שוב שיעור עצום של המורשת הקולנועית. תשלילים ועותקים נהרסו,

Ursula Böser, "A Film Unfinished": Yael Hersonski's Re-representation of Archival Footage from the Warsaw Ghetto," *Film Criticism* 37, No. 2 (Winter, 2012–13): 38–56, <https://www.jstor.org/stable/24777861>; Tobias Ebbrecht-Hartmann, "Echoes from the Archive: Retrieving and Re-viewing Cinematic Remnants of the Nazi Past," *Edinburgh German Yearbook* (2015): 123–139

Cornelia Brink, "Secular Icons: Looking at Photographs from Nazi Concentration Camps," *History & Memory* 12 (1) (2000): 135–150; Toby Haggith, "The Filming of the Liberation of Bergen-Belsen and Its Impact on the Understanding of the Holocaust," *Holocaust Studies* 12 (1–2) (2006): 89–122

Tobias Ebbrecht-Hartmann, "Archives for the Future: Thomas Heise's Visual Archeology," *Imaginations: Journal of Cross-Cultural Image Studies* 8:1 (2017), Special Issue, "New Research on East Germany", ed. By Marc Silberman, <http://imagination.csj.ualberta.ca/?p=9485>

⁷ ראו: <https://open-memory-box.de/>

⁸ Siegfried Kracauer, *History: The Last Things Before the Last* (New Jersey: Markus Wiener Publications, 2014), 199.

חומרים הצטמצמו וניזוקו. סרטים מסוימים שרדו רק בחלקם, אחרים מעולם לא הושלמו. מסרטים רבים נותרו בידינו רק כותרות או מידע על תוכנם ממסמכי הפקה או ביקורות.

לכן כיום, נוכח ארכיונים מתרבים של תוכן אודיו-ויזואלי במדיה חברתית ובארכיונים דיגיטליים, ייתכן שהבשילה העת לבחון מחדש את חזונו הנלהב של מוטושבסקי על ארכיון סינמטוגרפי. עם זאת, תיזדרש תפיסה מחודשת של ארכיונים, כאוספים שיש בהם גם זיקה – לאובייקטים דיגיטליים, מטא-נתונים, הפניות מקושרות ומקורות המעשירים והמעניקים הקשר רחב למקורות הקולנועיים עצמם.